

USPOREDBA STAVOVA RODITELJA IZ POTPUNIH OBITELJI I OBITELJI S JEDNIM RODITELJEM PREMA POŽELJNOSTI OSOBINA ZA DJEČAKE I DJEVOJČICE

Dubravka Maleš

Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 316.356.2

316.644:316.356.2

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 2. 11. 1995.

Sve sretnje obitelji slične su jedna drugoj, svaka nesretna obitelj nesretna je na svoj način.

(L. N. Tolstoj)

Suvremeni svijet suočen je sa sve većim brojem obitelji koje se razvode. Ova je pojava stresna za sve članove, kako djecu tako i odrasle, pa prilagođavanje novonastalim uvjetima teče vrlo sporo, s više ili manje problema. Razočaranje partnerom i neuspjeh u bračnom životu mogu negativno utjecati na stavove pojedinaca prema pripadnicima suprotnog spola, ali i prema vlastitoj ulozi te prema braku i obitelji. U radu se iznose rezultati istraživanja kojim je bio cilj usporedba stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti osobina za dječake odnosno djevojčice. Dobiveni rezultati pokazuju da život u obitelji s jednim roditeljem može utjecati na roditeljske stavove prema poželjnosti osobina za određeni spol, iako dobivene razlike nisu velike. Ne može se reći da su roditelji iz obitelji s jednim roditeljem skloniji stereotipima spolnih uloga, već isticanje važnosti pojedinih osobina predstavlja rezultat negativnih iskustava i stvaranje "idealizirane" slike pripadnika različitih spolova.

UVOD

Kad govorimo o obitelji, obično mislimo na zajednicu čiju strukturu čine (prirodni) majka i otac te jedno ili više djece. Iako je ovaj tip obitelji još uvijek brojčano najzastupljeniji, ona nije i jedini oblik obiteljske organizacije. Obiteljski se život odvija unutar različitih oblika koji ponekad poprilično odudaraju od ovog "tradi-

cionalnog" tipa. Obitelj čiju strukturu čine jedan roditelj i dijete/djeca, obitelj u kojoj veza između partnera nije brakom ozakonjena, obitelj u kojoj je samo jedan biološki roditelj, a drugi je poočim ili pomajka – samo su neki od tipova obiteljskog života koji se susreću u suvremenom društvu.

Najgrublja podjela na vrste obitelji može biti ona na obitelji s oba roditelja (bez obzira na to radi li se o oba ili o samo jednom prirodnom roditelju ili usvojiteljima) i obitelji s jednim roditeljem.¹

Danas je u svijetu visok postotak djece koja žive samo s jednim roditeljem, najčešće s majkom, a može se očekivati da će zbog velikog broja rastava brakova taj broj u budućnosti i porasti. Sličan trend možemo pratiti i u našoj zemlji, s tim što su ratna stradanja dodatno ugrozila kvalitetu obiteljskog života u Hrvatskoj. Približno je 5000 djece ostalo bez jednog roditelja, koji je poginuo. Broj obitelji razorenih zbog odvajanja (jer je jedan roditelj otišao trajno živjeti u drugu zemlju, nalazi se u zatočeništvu ili se vodi kao nestali) te broj rastavljenih obitelji kao izravne posljedice ratnih događanja, nemoguće je točno utvrditi, ali on je u svakom slučaju visok.

Iako mnoga djeca neće ostati u obiteljima s jednim roditeljem jer će se samohrani roditelj odlučiti na novi brak, ostaje činjenica da se broj djece koja odrastaju u obiteljima bez jednog roditelja u našoj zemlji znatno povećao posljednjih godina. To je dovoljan razlog da se naša znanost više pozabavi takvim obiteljima, jer, unatoč razmjerno velikom broju provedenih istraživanja u svijetu (u nas je takvih istraživanja vrlo malo), još se uvijek ne zna mnogo o utjecaju života u obiteljima bez jednog roditelja na njezine članove, kako roditelje tako i djecu.

VRSTE OBITELJI S JEDNIM RODITELJEM

Obitelj je u žarištu znanstvenog interesa već nekoliko desetljeća, a taj interes ne opada, već sve više jača. Obitelji s jednim roditeljem postale su to interesantnije znanstvenicima što je njihova učestalost bila veća, a započelo je neposredno nakon II. svjetskog rata, kada se svijet suočio s velikim brojem obitelji u kojima je jedan od roditelja poginuo (većinom očevi), a zatim i sa sve učestalijim pojavama rastava brakova.

Uzroci nastanka obitelji s jednim roditeljem višestruki su. One mogu nastati silom prilika – zbog smrti jednog od roditelja, rastavom braka, napuštanjem obitelji od strane jednog roditelja ili kao posljedica izvanbračne veze, a, s druge strane, mogu biti rezultat osobnog opredjeljenja majke za takav oblik obiteljskog života.

Ove obitelji mogu biti takve od svog početka (roditelji nisu nikada živjeli zajedno) ili je do njih došlo kasnije (rastava braka, napuštanje obitelji od strane jednog

1

U starijoj pedagoškoj literaturi takve su se obitelji nazivale "kvantitativno deficijentnim", "neuravno-teženim" odnosno "nepotpunim" obiteljima. Svi ovi termini u sebi nose negativnu konotaciju te već unaprijed sugeriraju da se radi o obiteljima "drugog reda".

od roditelja, smrt i sl.). Osim toga, može se govoriti o privremenoj i trajnoj odsutnosti jednog od roditelja. Privremena odsutnost roditelja drukčije utječe na dijete nego trajna, čak i ako su društvene i ekonomske prilike slične. Obitelji s jednim roditeljem međusobno se mogu razlikovati s obzirom na spol odsutnog roditelja, no broj očeva koji ostaju s djecom bitno je manji od onog u kojima majka ostaje s djecom (Belsky i dr. 1984; Arnold i Carnahan, 1990; Herzog i Sudia, 1973; Anthony, 1974; Wallerstein i Kelly, 1974).

Uzroci nastanka obitelji bez jednog roditelja povod su za čitav niz drugih razlika – u ugledu koji takva obitelj uživa u svojoj sredini, stilu života, problemima s kojima se susreću u svakodnevnom životu itd. Međutim, unatoč postojećim specifičnostima pojedinih tipova obitelji, postoje karakteristike koje su zajedničke za sve njih, bez obzira na uzroke nastanka. Obitelji s jednim roditeljem žive u težim materijalnim uvjetima, općenito imaju više problema (ponajprije zdravstvenih i materijalnih) i ovisniji su o široj društvenoj zajednici nego potpune obitelji (Maleš, 1984).

Rastava braka je čimbenik koji najviše doprinosi povećanju broja obitelji s jednim roditeljem i s obzirom na stresove koje izaziva u članova obitelji ima teže posljedice za razvoj djece od drugih tipova obitelji bez jednog roditelja. Zato ne začuđuje što je ovaj tip obitelji s jednim roditeljem izazvao znatiželju mnogih znanstvenika, posebno onih koji su pokušali odgovoriti na pitanje o posljedicama rastave roditeljskog braka na djecu i budućnost obitelji.

RASTAVA BRAKA

Proces raspada brakova započeo je u godinama nakon II. svjetskog rata i bilježio rast u gotovo svim razvijenim zemljama Amerike i Europe. Iako je taj trend raspada bračnih zajednica posljednjih godina nešto ublažen, prognoze znanstvenika govore da će pola do dvije trećine danas novoosnovanih brakova završiti raspadom (Demo i Acock, 1991). Po svemu sudeći, rastava braka je postala standardni dio iskustva obitelji u razvijenim zemljama svijeta, pri čemu ni naša zemlja nije iznimka.

Sociolozi diljem svijeta tijekom posljednjih dvaju desetljeća pokušavaju odgovoriti na pitanje koji su razlozi nestabilnosti suvremenog braka. Lynn (1991) navodi da se razlozi ovakvog porasta rastava brakova ne mogu objasniti samo traženjem uzroka na mikrorazini već treba krenuti od makrorazine. Naime, rastava je pokazatelj neuspjeha odnosa između bračnog para, ali i pokazatelj društvenih promjena koje su djelovale na uklanjanje vanjskih uporišta koja su nekada držala brakove netaknutima, čak i kad su se iznutra raspadali. Da bi se dobio uvid u moguće uzroke ove pojave unutar određene društvene sredine, potrebno je uzeti u obzir promjene do kojih je došlo u socijalnim institucijama koje strukturiraju individualno iskustvo, a to su zakoni kojima se reguliraju odnosi u braku i rastava, ekonomska kretanja, položaj obitelji u društvu, odnosi i uloge spolova, kulturne vrijednosti određenog društva i sl. Belsky i dr. (1984) ističu da se postoci rastava jako razlikuju ovisno o društvenim, ekonomskim i geografskim karakte-

ristikama te rasnim, obrazovnim, socijalno-klasnim i urbano-ruralnim razlikama određene sredine. Osim toga, rezultati novijih znanstvenih istraživanja govore o povezanosti učestalosti rastava brakova s nekim demografskim čimbenicima te čimbenicima životnog tijeka kao što su npr. dob ulaska u brak, jesu li roditelji bili rastavljeni, je li brak sklopljen zbog predbračne trudnoće ili rođenja djeteta, ima li bračni par djecu, dužina trajanja braka i sl. Međutim, ono što se najmanje zna, a može pomoći u kreiranju aktivnosti za smanjenje učestalosti rastava jesu spoznaje o odnosu kvalitete odnosa u braku, strukture obitelji te sociopsiholoških karakteristika bračnih partnera i rastave braka.

Rastava braka kao način reorganizacije bračne i obiteljske zajednice, kada ona prestaje biti ispunjena ljudskošću i kada više ne zadovoljava potrebe članova, jedan je od najstresnijih događaja u životu pojedinca, kako odraslih tako i djece. Kada mlada i mladoženja kažu "dok nas smrt ne rastavi", oni gotovo uvijek tako i misle. Složene bračne veze se moraju raskinuti, što nije nimalo lako jer je bivši bračni partner na samom početku okarakteriziran kao "dobar izbor", a, uostalom, nisu ni svi brakovi koji se rastavljaju bili konstantno loši. To su potvrdili i Lewis i Spanier (prema Belsky, Lerner i Spanier, 1984) koji su klasificirali brakove s obzirom na kvalitetu i postojanost na: visokokvalitetne i visokopostojane; nisko-kvalitetne i niskopostojane; niskokvalitetne i visokopostojane te visokokvalitetne i niskopostojane brakove.

No, rastava znači kraj samo jednog pojedinog braka, a ne nužno da su brak ili obitelj kao socijalne institucije u opasnosti, kao što su mnogi znanstvenici tijekom 70-ih godina to predviđali. Rastava obično uključuje odbijanje partnera ili veze zbog odsutnosti zadovoljstva i ljubavi u odnosu, a nikako ne znači odbijanje braka kao bitnog načina života. U prilog ovoj tvrdnji idu podaci da nemali broj rastavljenih ponovno ulazi u brak.

Mnogo je onih koji izražavaju nostalgiju za "nekadašnjom tradicionalnom obitelji". No, čini se da razlike ni blizu nisu toliko velike između današnjih i prošlih brakova koliko su mnogi skloni misliti. Razlika je u liberalizaciji zakona kojima se regulira rastava braka i općenito veća tolerancija društva prema rastavi i rastavljenim osobama. Dakle, brak koji je mogao ostati netaknut, ali već dugo nesretan, danas bi se vjerojatno završio rastavom. Nekad se naglasak više stavljao na dužnosti i bračnu postojanost a manje na bračnu kvalitetu. Zato se u lošem braku "šutjelo i trpjelo" jer ni zakon ni društvena sredina nisu odobravali rastavu. Prije su se brakovi održavali prisilom izvana, a sada se održavaju zbog kohezije iznutra.

DODJELA DJETETA NAKON RASTAVE

Iako su roditelji jednakopravni pred zakonom, još uvijek se mnogo češće djeca dodjeljuju majci, posebno ako su mlada. Posljednjih godina ova se praksa mijenja pa je sve više slučajeva očeve borbe za brigu o djeci. Iako se očevi lakše odriču brige o djeci, okolina još uvijek osjeća mnogo veće simpatije za rastavljenog oca koji preuzima brigu o djetetu nego za takvu majku.

Kod dodjele djeteta jednom od roditelja sudovi se vode zahtjevom da je najbolje rješenje ono koje je u djetetovu interesu. Prije konačne odluke, ukoliko se roditelji sami ne dogovore, uzimaju se u obzir želje roditelja, želje djece, odnos djeteta i roditelja, djetetova mogućnost prilagođavanja domu, školi, zajednici i sl. te mentalno i fizičko zdravlje svih uključenih u slučaj.

Neka istraživanja indiciraju da i sinovi i kćeri bolje funkcioniraju kad odrastaju u domu s roditeljem svoga spola. U takvim situacijama djeca pokazuju manje problema i procjenjuju se kao zrelija, socijaliziranija, samostalnija i s većim stupnjem samopoštovanja nego djeca odgojena u situacijama gdje je roditelj suprotnog spola (Santrock, Warshak i Elliot, 1982). Isto tako, bliska veza između braće može biti i pojačana u obiteljima koje se rastavljaju pa njihovo odvajanje može biti još jedan udarac za djecu, jednak gubitku roditelja (Wallerstein i Kelly, 1974).

Roditelji ne trebaju voljeti jedno drugo da bi poslovno dobro surađivali u zajedničkom nastojanju oko odgoja djece. Sve što treba jest da vole dijete više od međusobne netrpeljivosti. Hauser (1985) zaključuje da se najčešće bore za dijete ne birajući sredstva roditelji koji se nisu prilagodili rastavi, zatim obitelji u kojima postoji slaba komunikacija između roditelja, gdje postoje nestabilni odnosi između roditelja i djeteta i sl. A sve su to elementi koji otežavaju normalno djelovanje u svakodnevnom životu svih uključenih članova obitelji.

PROCES PRILAGODBE

Tijekom 80-ih godina, kada je došlo do naglog porasta rastava brakova, pitanje prilagodbe novim obiteljskim uvjetima postavilo se kao jedno od ključnih, jer što će članovi obitelji prije prihvatiti novonastalu situaciju, to će se i lakše nositi s ulogama i problemima koje ona nosi.

Prilagođavanje je proces koji traži vrijeme. Koliko će odraslima i djeci trebati vremena da se prilagode novoj situaciji, ovisi o karakteristikama ličnosti, temperamentu, odnosima koji su vladali između članova obitelji u vrijeme trajanja braka. U odraslih ovisi o odnosu s partnerom te načinu kako je riješena rastava. Ako je ona rezultat duljih nesuglasica, situacija je lakša nego u slučaju kada do rastave dolazi iznenada. Ukoliko postoji kontinuirana privrženost bivšem bračnom partneru, onda je i učestalija dugoročna psihološka tjeskoba i teže prihvaćanje novonastale situacije (Wallerstein i Kelly, 1980).

Da se pojedinac prilagodio prilikama koje su nastupile nakon rastave braka, znači da se oslobodio tjelesnih i mentalnih posljedica koje su se javile neposredno prije i nakon rastave; da je sposoban adekvatno funkcionirati u svakodnevnom životu i nositi odgovornosti koje ima u kući, obitelji i na poslu te da ima razvijen identitet koji nije čvrsto vezan uz status "oženjenosti" ili status "bivšeg bračnog druga" (Kitson i Morgan, 1991).

Nakon rastave braka život se u obitelji bitno mijenja. Dolazi do značajnih promjena u strukturi obitelji, interakciji na relaciji roditelj – dijete te s obzirom na

socio-ekonomske prilike obitelji. Toliko promjena u razmjerno kratkom vremenu kojima se pojedinac mora prilagoditi stvara stresnu situaciju za sve članove obitelji.

Fizička promjena uključuje zaposlenje, financijsku situaciju, organizaciju života, poteškoće u brizi oko odgoja djece te mogućeg mijenjanja mjesta boravka. Ako je roditelj nesposoban prilagoditi se fizičkim promjenama, tada je prilagođavanje na emocionalnom planu još teže. Emocionalno prilagođavanje uključuje svladavanje stresova koji proizlaze iz rastave, osjećaja krivnje, ljutnje, osamljenosti, straha za svoju i tjelesnu i emocionalnu sigurnost djece, osjećaja neprihvaćenosti od okoline, razočaranja zbog gubitka prijatelja, negativne slike o sebi, nezadovoljstva zbog promjena u seksualnom životu, mijenjanja stila života, gubitka osobne privatnosti i vremena.

Koliko je sve to teško, govori podatak prema kojem rastavljeni pokazuju povišeni stupanj smrtnosti, psihičke i tjelesne bolesti, češće su akutno bolesni i imaju veću vjerojatnost obolijevanja od raka u usporedbi s oženjenima, samcima i udovcima. Pretpostavlja se da je tome uzrok slabije imunološko stanje njihova organizma, nastalo pod utjecajem stresa (Kitson i Morgan, 1991; Kiecolt i Glaser, prema Arnold i Carnahan, 1990).

U početku su najčešće zabrinuti, depresivni i imaju osjećaj manje vrijednosti u odnosu na potpune obitelji. Pojedinci osjećaju strah od izolacije i usamljenosti, nesanicu, znojenje, osjećaj krivnje, loše raspoloženje, negativno vrednovanje sebe, svoje obiteljske i društvene uspješnosti. Ovi problemi mogu imati za posljedicu poremećaje na kardiovaskularnom (lupanje srca, probadanje, nepravilnosti pulsa), respiratornom (gušenje, pritisak, nedostatak zraka, kratak dah) ili muskulaturnom sustavu (drhtanje). Izgleda da postoje "njegovi" i "njezini" načini reakcije na rastavu. Muškarci su skloniji suicidu, dok žene češće pokazuju rastresenost (Riessman i Gerstel, 1985). Za žene je stresnija situacija prije same rastave, dok za muškarce "kriza" nastupa neposredno nakon raspada braka.

PROMJENE U OBITELJI NAKON RASTAVE BRAKA

Materijalna situacija

Time što djeca ostaju samo s jednim roditeljem, on preuzima uglavnom ukupnu brigu i odgovornost oko podizanja i odgoja djeteta/djece. Takva situacija ima dvostruke posljedice: ekonomske i odgojne. Nakon rastave materijalna situacija obitelji naglo se pogoršava (Maleš, 1984). Mogućnosti zarade su manje, a troškovi za brigu o djeci su viši. Ekonomske poteškoće često znače spuštanje na društvenoj ljestvici, što dovodi do stresa zbog degradiranja, a često je povezano i sa smanjenim mogućnostima školovanja djeteta. Nakon rastave roditelj obično ima manje vremena za dijete jer nastoji zaraditi za egzistenciju, uz velike napore usklađuje rad u kući i izvan kuće i sam obavlja kućne poslove. Materijalna situacija rastavljenih obitelji lošija je nego situacija u obiteljima udovica, jer dok ove druge obično dobivaju određena sredstva za djecu nakon

smrti bračnog partnera, dotle obitelj rastavljenih roditelja često ima velikih problema u osiguravanju prava i dobivanja alimentacije za dijete.

Promjena okruženja

Mnoge su obitelji nakon rastave braka prisiljene mijenjati mjesto stanovanja, što uzrokuje nestabilnost u samom početku "novog" života. Djeca ponekad moraju mijenjati školu, sklapati nova prijateljstva i upoznati se s novim susjedima. Kako manja djeca trebaju stalnu sredinu, a starija su vezana za prijatelje i školu, preseljenje djeluje stresno na djecu svih dobi, iako iz različitih razloga. Stav okoline veoma je važan za prilagodbu u novonastaloj situaciji. Potpora rodbine i prijatelja dobro bi došla, međutim ona često izostane jer se s odlaskom bračnog partnera gube i zajednički prijatelji. Zbog toga se u samohranih roditelja stvara osjećaj "žigosanosti", sramote i odbačenosti od društva, što može biti posljedica stvarno drukčijeg odnosa sredine, ali i osobnog osjećaja "poraza" koji prati rastavu. Sve to čini život ove obitelji složenim i može bitno utjecati na roditeljske dužnosti te na odnos roditelja i djeteta/djece.

Potreba za društvenom pomoći

Jedan od značajnih problema rastavljenih roditelja koji preuzimaju brigu o djeci jest osiguravanje brige o djeci u vrijeme dok su oni na poslu. Rezultati Turnera i Smitha (1983) potvrđuju da takvi roditelji imaju veliku potrebu za službama dnevne brige o djeci, i to one koje su u blizini njihove kuće ili radnog mjesta, da očekuju više razumijevanja i širi spektar usluga od takvih službi, pri čemu je od posebne važnosti mogućnost izbora kraćih programa namijenjenih najmladima. Osim toga, takav roditelj treba razne oblike savjetovanja, organiziranu brigu za djecu poslije škole te programe provođenja slobodnog vremena za odrasle i djecu.

Odnos s djecom

Emocionalni je oporavak roditelja vrlo važan sa stajališta uspostavljanja kvalitetnih odnosa s djetetom. Neposredno nakon rastave majke se pokazuju strožim prema djeci od očeva, posebno prema sinovima, dok se nakon dvije godine situacija mijenja, očevi postaju zahtjevniji, a majke popustljivije (Hetherington, 1972). Odmah po rastavi roditelji su manje dosljedni u odgoju. Očevi, koji najčešće odlaze od kuće, djecu obasipaju poklonima, popustljivi su prema njima te ih često posjećuju. No, što je duže vrijeme od rastave to i očevi provode manje vremena s djecom, ali više sa sinovima nego s kćerima (Hetherington, Cox i Cox, 1978).

Zbog pretjeranih napora i zamora, roditelj koji ostaje živjeti s djetetom postaje nervozan, nestrpljiv, neraspoložen, netolerantan, a sve to remeti obiteljsku atmosferu, odnose između roditelja i djeteta/djece. Ponekad samohrana majka očekuje da njezino dijete preuzme dio odgovornosti u obitelji, a nije rijetkost da roditelji imaju negativan odnos prema djeci (majke zbog opterećenosti, a očevi zbog udaljenosti). Stres u roditelja negativno djeluje na dijete time što u njega

povećava nesigurnost (Gambler i Zigler, 1986). Sve te okolnosti nepovoljno djeluju na razvoj djece i njihovu stabilnost te mogu uroditi stvaranjem negativnih stavova prema roditeljima, školi i društvu.

Mali je broj roditelja nakon rastave u stanju izaći na kraj s usamljenošću koja je prisutna u početku "samačkog" života. Usamljenost roditelja doprinosi usamljenosti djece. Dijete doživljava daljnju usamljenost živeći u praznom domu, čekajući da roditelj stigne kući. Wallerstein i Kelly (1980) su bili šokirani intenzitetom usamljenosti koju su ustanovili u 27 posto djece iz obitelji s jednim roditeljem.

Prilagođavanje djeteta

Rastava roditeljskog braka i odvojen život za svako je dijete stres. Arnold i Carnahan (1990) ističu tri područja mogućih problema u djeteta nakon rastave roditeljskog braka. To su: nedostupnost jednog roditelja, promjene u fizičkom okruženju i životnim prilikama te netrpeljivost između roditelja odnosno mijesanje pravnog sustava u obiteljske odnose.

Dob djeteta u vrijeme rastave utječe na složenost posljedica za dječji razvoj. Pri tome se i element spola pojavljuje kao važan. Što je dijete mlađe, to teže podnosi odvajanje od osoba kojima je privrženo. Duljina vremena u kojem se dijete može odvajati od roditelja bez stresnih situacija raste paralelno s odrastanjem. Bez obzira na sukobe u obitelji i situacije kada je rastava poželjna jer je dijete ugroženo, roditelj djetetu uvijek nedostaje.

Kako će se dijete prilagoditi novoj situaciji, ovisi o njegovu psihološkom stanju prije promjena strukture obitelji, o spolu i dobi djeteta te intenzitetu bračnog razdora. U mnoge djece početni odgovor na rastavu roditelja jest ljutnja, strah, depresija i osjećaj krivnje. S vremenom se te reakcije ublažavaju i zamjenjuju pozitivnim osjećajima. Kurdek i suradnici (1981) došli su do zaključka da se djeca i adolescenti koji imaju mogućnost unutrašnje kontrole i visoki stupanj interpersonalnog prosuđivanja, znatno lakše prilagođavaju rastavi svojih roditelja.

Kurdek i Siesky (1980) došli su do rezultata da je prilagodba na rastavu za djecu bolno iskustvo, ali su djeca izrazila slaganje da je to još uvijek lakše od života u obitelji gdje su sukobi svakodnevni način komuniciranja. Prilagođavanje djece olakšano je ondje gdje su sukobi među roditeljima nakon rastave slabijeg intenziteta ili ih uopće nema. Izleda da su međusobno neprijateljstvo i sukobi između roditelja glavni uzročnik stresa i negativnih posljedica, a ne sama rastava braka.

Djeca pate kad se roditelji svađaju. Johnston i suradnici (1985) navode da preko polovine roditelja svoje sukobe ne skriva pred djecom. U takvim situacijama i samo dijete pribjegava određenim strategijama ponašanja: manevrira između roditelja na način da radi ono što roditelji od njega očekuju, ponekad svjesno ili nesvjesno manipulira roditeljima, ostaje hladan i nastoji biti fer prema oba roditelja, uključuje se u sukobe i odabire jednu stranu ili ostaje potpuno dezorganiziran, ne snalazi se i upravo takva djeca predstavljaju najosjetljiviju grupu, koja ima i najozbiljnije poremećaje.

REZULTATI EMPIRIJSKOG DIJELA ISTRAŽIVANJA

Istraživanja rastavljenih obitelji najčešće su usmjerena na ispitivanje prilagodivosti članova obitelji na novonastalu situaciju te posljedice rastave roditelja na dijete. Za autoricu ovog rada kao problem postavilo se pitanje – utječe li iskustvo rastave braka i života u obitelji bez jednog roditelja na stavove roditelja prema pripadnicima različitih spolova? Kako je raspad braka najčešće neugodno iskustvo, nema li ono za posljedicu negativne stavove žene prema pripadnicima muškog spola? Počinju li razvedeni razmišljati drukčije o vlastitom spolu? Da bismo dobili odgovore na ova pitanja, proveli smo ispitivanje u kojem se od roditelja tražilo da navedu osobine koje smatraju važne za dječake odnosno za djevojčice. Na taj se način željelo utvrditi odražava li se obiteljska situacija na stavove roditelja koji mogu bitno utjecati na njihovu odgojnu praksu. Dobivene rezultate opsežnog ispitivanja, čiji samo dio ovdje prezentiramo, iznosimo u tekstu koji slijedi.

Cilj i hipoteze istraživanja

Cilj je empirijskog dijela istraživanja usporedba stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji bez jednog roditelja prema poželjnosti određenih osobina za dječaka odnosno za djevojčicu. U skladu s ciljem postavljene su i dvije nul-hipoteze, koje glase:

– Ne postoji statistički značajna razlika između stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti određenih osobina za dječaka.

– Ne postoji statistički značajna razlika između stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti određenih osobina za djevojčicu.

Metodološka usmjerenost istraživanja

S obzirom na definirani cilj, terensko je istraživanje provedeno u obliku "ex-post-facto" postupka kao jedne vrste eksperimenta s paralelnim grupama.² Nezavisna varijabla je pripadnost roditelja potpunoj obitelji ili obitelji s jednim roditeljem, a zavisnu varijablu čine stavovi roditelja.

Karakteristike uzorka

Ispitivanje je provedeno u jednoj zagrebačkoj osnovnoj školi. S obzirom na to da je izbor škole bio hotimičan, strogo uzevši, iz dobivenih se podataka ne mogu

²

Više o tome: Mužić, V. *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1973. str. 77.

dobiti statistički validne generalizacije za čitavu populaciju, no može se prihvatiti aproksimativna reprezentativnost uzorka za sve sredine koje su mu slične po karakteristikama relevantnim za našu problematiku.

Da bi se postigao cilj istraživanja, bilo je potrebno formirati dva poduzorka:

a) poduzorak roditelja za koje je u postupku istraživanja utvrđeno da žive u obiteljima s jednim roditeljem;

b) poduzorak roditelja za koje je u postupku istraživanja utvrđeno da žive u potpunim obiteljima.³

Uzorak roditelja koji žive u obiteljima s jednim roditeljem čine biološki roditelji, bez obzira na spol, za koje je utvrđeno da žive sami s djetetom bez drugog roditelja, a neovisno o tome je li uzrok takvog života rastava braka, napuštanje obitelji od jednog roditelja, smrt drugog roditelja ili roditelji djeteta nisu nikada ni živjeli zajedno. Uvjet za sve subjekte iz ove populacije bio je sljedeći: da se nisu nakon odvajanja od drugog (biološkog) roditelja djeteta ženili ili udavali, niti živjeli nevjenčano s drugom osobom u zajedničkom domaćinstvu te da su zaposleni.⁴

Tablica 1

Uzorak roditelja iz obitelji bez jednog roditelja s obzirom na uzroke nastanka

Uzorci	N	%
Roditelji u braku, ali žive odvojeno	3	5,2
Rastavljeni	43	74,1
Udovci (-ice)	8	13,7
Roditelji nisu nikada živjeli zajedno	4	7,0
Ukupno	58	100,0

Drugi poduzorak čine roditelji za koje je u postupku istraživanja utvrđeno da žive u potpunoj obitelji, što podrazumijeva prisutnost obaju bioloških roditelja i djeteta (djece). Za sve roditelje iz ove populacije također je bio uvjet da su zaposleni izvan kuće.

Kako je ispitivanje proteklo u obliku neke vrste eksperimenta s paralelnim grupama, bilo je potrebno formirati dvije eksperimentalne grupe. Jedan od kriterija za izjednačavanje grupa bila je obrazovna sprema roditelja. U obiteljima

3

Pod "roditeljima" se ovdje misli ponajprije na majke, kojih je u uzorku 110, dok je očeva samo šest (oni koji žive sami s djetetom). Ukoliko se odgovori očeva značajno razlikuju od odgovora majki, to se u tekstu posebno naglašava.

4

Ispitivanja su potvrdila da je zaposlenost majke varijabla koja u značajnoj mjeri utječe na stavove i ponašanje roditelja i djece, pa bi njezinim zanemarivanjem, s obzirom na predmet ispitivanja, dobili parazitarni čimbenik, čije bi djelovanje moglo rezultirati krivom interpretacijom dobivenih podataka.

s jednim roditeljem to su bili roditelji s kojima djeca žive, tj. 52 majke i 6 očeva, a u potpunoj obitelji uzeta je u obzir samo obrazovna sprema majke.⁵ Izračunavanjem hi-kvadrata između ovih dviju grupa nije se pokazala statistički značajna razlika s obzirom na obrazovnu spremu roditelja (hi-kvadrat: 5,24; 5 st.sl.).⁶

Tablica 2

Obrazovna sprema roditelja obuhvaćenih uzorkom

Završena škola	Obitelj s jednim roditeljem		Potpuna obitelj		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Do 7. razreda OŠ	6	10,35	4	6,9	10	8,6
Osmogodišnja	6	10,35	15	25,9	19	18,1
Škola za KV ili VKV	15	25,9	9	15,5	24	20,7
Škola za SS kadar	17	29,3	19	32,7	36	31,0
Gimnazija	10	17,2	8	13,8	18	15,5
Viša, visoka škola ili fakultet	4	6,9	3	5,2	7	6,1
Ukupno:	58	100,0	58	100,0	116	100,0

Primijenjeni instrumenti

Da bi se dobio uvid u obiteljsku situaciju, primijenjen je Upitnik za procjenu socioekonomskog statusa obitelji, a dobiveni odgovori imali su značajnu ulogu u konačnom utvrđivanju uzorka, a s obzirom na utvrđene kriterije za potpunu obitelj i obitelj s jednim roditeljem.

Za ispitivanje stavova prema poželjnosti određenih osobina za dječaka odnosno djevojčicu konstruirana je ljestvica osobina. Ljestvica se sastoji od dva dijela. U oba je navedeno pedeset osobina ličnosti, s time što su u oba dijela osobine identične. Ljestvicom su obuhvaćene osobine ličnosti s obzirom na vanjski izgled, tjelesne osobine, radne sposobnosti i osobine, odnos prema drugim ljudima, interesi te opće karakterne osobine. Od ispitanika se tražilo da upisivanjem križića u određenu kategoriju odgovora za svaku osobinu označe svoj stav

5

Budući da u obiteljima s jednim roditeljem 50 posto djece uopće ne kontaktira s ocem, izjednačavanje grupa prema obrazovnoj spremi očeva ne bi imalo neko veće značenje, iako se prilikom odabira uzorka vodilo računa i o tome.

6

Razlike koje s dovoljnom vjerojatnošću (95 posto) ne možemo pripisati slučaju, tj. koje su "statistički značajne" na razini od 0,05, u daljnjem ćemo tekstu nazvati "statistički značajnim razlikama". Za termin "stupanj slobode" koristit će se kratica "st. sl."

o njezinoj važnosti za dječaka odnosno djevojčicu. Ljestvica je imala sljedećih pet kategorija: "vrlo važna", "važna", "pretežno nevažna", "potpuno nevažna" i "nikako, to ne smije biti".

Rezultati ispitivanja i njihova interpretacija

Prvo će se iznijeti rezultati koji se odnose na dječake, a zatim na djevojčice. Pritom se neće posebno razmatrati svaki od poduzoraka, tj. odgovori roditelja iz potpunih, a zatim iz obitelji s jednim roditeljem, već će se na karakteristike svakog od njih osvrnuti tijekom same njihove usporedbe.

A. Poželjnost osobina za dječaka

Izvršena usporedba stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti određenih osobina za dječaka pokazala je da postoje statistički značajne razlike između ovih dvaju poduzoraka za četiri osobine. To su sljedeće osobine: "vjeran djevojci" (hi-kvadrat: 5,25; 1 st.sl.); "voli dominirati u društvu" (hi-kvadrat: 10,02; 1 st.sl.); "voli se natjecati" (hi-kvadrat: 10,49; 1 st.sl.) i "voli umjetnost" (hi-kvadrat: 6,14; 1 st.sl.).

Za sve ove osobine karakteristično je da im roditelji iz obitelji bez jednog roditelja pridaju veću važnost i u većem broju očekuju da ih posjeduje svaki dječak nego što to čine roditelji iz potpunih obitelji.

Kao što je vidljivo iz tablica 3 i 4, znatne (ali ne statistički značajne) razlike između ovih dvaju poduzoraka u cjelokupnoj distribuciji postoje i kod nekih drugih osobina.

Veće razlike s obzirom na cjelokupnu distribuciju rezultata pokazale su se kod sedam osobina koje roditelji iz obitelji bez jednog roditelja smatraju važnijima za dječaka nego roditelji iz potpunih obitelji. Tako smatraju važnim ili vrlo važnim da je dječak: popularan među vršnjacima (51,7 posto : 39,7 posto); tjelesno snažan (58,6 posto : 43,1 posto); popustljiv (69,5 posto : 55,2 posto); umiljat (65,5 posto : 55,2 posto); da sakriva emocije (31 posto : 17,2 posto); da voli tehniku (81 posto : 69 posto) i da je zadovoljan sobom (91,4 posto : 79,3 posto).

Roditelji iz obitelji s jednim roditeljem češće odabiru kategoriju "vrlo važno" za neku osobinu nego što to čine roditelji iz potpunih obitelji. Takav je slučaj npr. kod osobina: hrabar, nježan, odlučan, elegantan, marljiv, osjećajan, poštuje druge osobe, siguran u sebe i voli djecu. Međutim, roditelji iz potpunih obitelji češće će odabrati kategoriju "nikako, to ne smije biti". Da dječak nikako ne smije biti brbljav, drzak, stidljiv ili da lako zaplače, smatra apsolutno nepoželjnim veći broj roditelja iz potpunih nego iz obitelji s jednim roditeljem.

Tablica 3**Stavovi roditelja iz potpunih obitelji prema poželjnosti određenih osobina za dječaka**

OSOBIINA	Vrlo važna	Važna	Pretežno nevažna	Potpuno nevažna	Nikako	Ukupno
Ambiciozan	21	33	3	0	1	58
Bavi se sportom	13	38	7	0	0	58
Bira društvo	16	30	8	3	1	58
Blage je naravi	10	29	13	5	1	58
Brljiv	2	7	17	11	21	58
Drzak	2	1	3	2	50	58
Elegantan	8	29	15	6	0	58
Hrabar	11	36	9	2	0	58
Lako se naljuti	2	4	19	11	22	58
Lako zaplače	2	4	18	10	24	58
Lijep	4	13	23	17	1	58
Marljiv	28	28	2	0	0	58
Nježan	11	40	6	1	0	58
Obavlja kućne poslove	3	38	14	3	0	58
Odlučan	23	33	2	0	0	58
Osjećajan	15	40	2	0	1	58
Otvoren u kontaktima	28	28	2	0	0	58
Ponizan	4	8	13	12	21	58
Ponosan	18	27	7	5	1	58
Poslušan	20	34	3	0	1	58
Poštuje druge osobe	25	29	3	1	0	58
Popularan	3	20	28	6	1	58
Popustljiv	9	23	21	3	2	58
Požrtvovan	14	37	7	0	0	58
Pristojan	40	18	0	0	0	58
Privržen	14	37	5	2	0	58
Razmažen	2	4	7	7	38	58
Skriva emocije	3	7	24	5	19	58
Samostalan	28	29	0	0	1	58
Siguran u sebe	26	31	1	0	0	58
Skroman	16	35	7	0	0	58
Snažan	9	16	23	10	0	58
Spretan	11	41	6	0	0	58
Stidljiv	2	4	19	5	28	58
Strpljiv	15	36	6	0	1	58
Susretljiv	18	33	6	1	0	58
Šutljiv	4	8	23	7	16	58
Umiljat	5	27	18	5	3	58
Uredan	32	24	1	1	0	58
Veseo	18	35	4	1	0	58
Vjieran djevojci	20	21	14	3	0	58
Voli djecu	25	29	2	1	0	57
Voli avanture	2	9	22	11	14	58
Voli dominirati	1	4	31	11	10	57
Voli se natjecati	1	26	23	7	1	58
Voli tehniku	6	34	14	3	1	58
Voli umjetnost	4	25	23	5	1	58
Zadovoljan sobom	16	30	6	3	3	58
Zavisan	1	9	10	8	30	58
Zaštitnik djevojčica	13	34	5	1	5	58

Tablica 4**Stavovi roditelja iz obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti određenih osobina za dječaka**

OSOBIINA	Vrlo važna	Važna	Pretežno nevažna	Potpuno nevažna	Nikako	Ukupno
Ambiciozan	19	36	2	1	0	58
Bavi se sportom	14	36	8	0	0	58
Bira društvo	21	28	6	3	0	58
Blage je naravi	10	29	14	5	0	58
Brbljiv	2	10	24	9	13	58
Drzak	3	3	8	3	41	58
Elegantan	16	23	17	2	0	58
Hrabar	23	29	5	1	0	58
Lako se naljuti	1	12	16	4	25	58
Lako zaplače	2	12	16	13	15	58
Lijep	2	11	28	16	1	58
Marljiv	37	20	1	0	0	58
Nježan	23	32	3	0	0	58
Obavlja kućne poslove	6	37	12	1	2	58
Odlučan	34	22	2	0	0	58
Osjećajan	22	35	1	0	0	58
Otvoren u kontaktima	30	24	3	0	1	58
Ponizan	3	10	13	9	23	58
Ponosan	16	31	8	1	2	58
Poslušan	19	35	3	0	1	58
Poštuje druge osobe	31	26	1	0	0	58
Popularan	9	21	19	8	1	58
Popustljiv	6	34	16	0	2	58
Požrtvovan	19	37	2	0	0	58
Pristojan	38	20	0	0	0	58
Privržen	17	33	6	0	2	58
Razmažen	5	4	13	3	33	58
Skriva emocije	6	12	20	0	20	58
Samostalan	31	22	3	1	1	58
Siguran u sebe	32	24	2	0	0	58
Skroman	18	36	4	0	0	58
Snažan	8	26	18	6	0	58
Spretan	16	36	3	1	2	58
Stidljiv	3	5	19	11	20	58
Strpljiv	10	45	2	0	1	58
Susretljiv	20	34	3	0	0	57
Štjtljiv	1	7	25	6	19	58
Umiljat	12	26	16	1	3	58
Uredan	31	26	1	0	0	58
Veseo	22	31	5	0	0	58
Vjoran djevojci	24	27	6	1	0	58
Voli djecu	34	23	0	1	0	58
Voli avanture	2	11	17	10	18	58
Voli dominirati	1	18	24	7	8	58
Voli se natjecati	12	32	13	1	0	58
Voli tehniku	11	36	10	1	0	58
Voli umjetnost	4	38	14	1	1	58
Zadovoljan sobom	16	37	4	1	0	58
Zavisan	3	9	10	3	33	58
Zaštitnik djevojčica	18	32	4	3	1	58

Korijene gore opisanih razlika moguće je objasniti razlikama u životnom iskustvu i trenutačnoj obiteljskoj situaciji roditelja u potpunim obiteljima i obiteljima bez jednog roditelja. Osobine za koje je utvrđena veća razlika (statistički značajna ili samo veća) između dvaju poduzoraka podijeljene su u tri skupine. U prvu skupinu ulaze osobine kao što su "vjeran svojoj djevojci", "nježan", "osjećajan", "popustljiv", "umiljat", "voli djecu" i "voli umjetnost" koje su samohrani roditelji češće isticali kao važne za dječaka nego roditelji iz potpunih obitelji. Čini se da su majke koje žive same s djecom, bez partnera (većinom rastavljene), navođenjem poželjnih osobina za dječaka u stvarnosti projicirale sliku muškarca kakvog bi željele pokraj sebe, ali ga većina žena iz poduzorka nije imala.

Svih šest samohranih očeva navelo je osobine "popustljiv", "strpljiv" i "umiljat" u kategoriju "vrlo važna" za dječake. S obzirom na to da to baš nisu tradicionalne muške osobine kakve vladaju u društvu, možda je njihovo isticanje od ovih očeva neka vrsta "kakanja" za vlastito ponašanje. Možda smatraju da bi njihov brak bio uspješniji da su i sami posjedovali ove osobine.

Drugu grupu osobina koju roditelji iz obitelji bez jednog roditelja češće nego roditelji iz potpunih obitelji ističu kao važne jesu sljedeće: "voli se natjecati", "voli dominirati u društvu" i "popularan među vršnjacima". Svaka od ovih osobina u sebi sadrži element isticanja, a što se može tumačiti željom samohranih roditelja za postizanjem boljeg, uglednijeg statusa u društvu nego što ga članovi ovih obitelji uživaju.

Treću skupinu čine osobine "odlučan", "siguran u sebe", "snažan" (tjelesno) i "zadovoljan sobom" koje samohrani roditelji češće ističu kao važne za dječaka od roditelja iz potpunih obitelji. Razlog isticanja ovih osobina od roditelja koji žive sami s djetetom vidimo u činjenici da bi, s jedne strane, takvu osobu željele kraj sebe jer bi se lakše "nosile" sa silnim obvezama, a, s druge strane, moguće je da se radi o nekoj vrsti "predbacivanja" bivšem bračnom partneru koji te osobine nije imao pa se bračna zajednica nije održala.

Postavljene se nul-hipoteze na početku istraživanja odbacuju samo za četiri varijable, i to: "vjeran djevojci", "voli dominirati u društvu", "voli se natjecati" i "voli umjetnost", za koje je dobivena statistički značajna razlika između stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem. Za ove varijable postojeća nul-hipoteza se odbacuje na razini od 0,05 značajnosti te postoji 95 postotna vjerojatnost da su razlike u stavovima roditelja prema poželjnosti ovih osobina za dječake uzrokovane različitim obiteljskim iskustvom koje postoje u potpunim i nepotpunim obiteljima.

B. Poželjnost osobina za djevojčice

Usporedbom stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji bez jednog roditelja prema poželjnosti određenih osobina za djevojčice nije utvrđena ni jedna statistički značajna razlika.

Tablica 5

Stavovi roditelja iz potpunih obitelji prema poželjnosti određenih osobina za djevojčice

OSOBINA	Vrlo važna	Važna	Pretežno nevažna	Potpuno nevažna	Nikako	Ukupno
Ambiciozna	24	33	1	0	0	58
Bavi se sportom	9	32	15	1	1	58
Bira društvo	22	28	5	1	2	58
Blage je naravi	13	36	9	0	0	58
Brljiva	1	4	19	8	26	58
Drška	1	1	4	2	50	58
Elegantna	25	28	4	1	0	58
Hrabra	13	32	13	0	0	58
Lako se naljuti	3	2	26	9	18	58
Lako zaplače	3	2	29	7	17	58
Lijepa	11	24	19	3	1	58
Marljiva	33	22	2	0	1	58
Nježna	24	32	0	1	1	58
Obavlja kućne poslove	28	28	2	0	0	58
Odlučna	26	32	0	0	0	58
Osjećajna	24	32	2	0	0	58
Otvorena u kontaktima	22	32	4	0	0	58
Ponizna	4	9	14	11	20	58
Ponosna	17	29	10	2	0	58
Poslušna	23	29	5	1	0	58
Poštuje druge osobe	26	30	1	1	0	58
Popularna	2	21	29	5	1	58
Popustljiva	7	26	18	2	5	58
Požrtvovna	11	39	7	1	0	58
Pristojna	42	16	0	0	0	58
Privržena	20	33	4	0	1	58
Razmažena	2	1	15	3	37	58
Skriva emocije	0	8	20	5	25	58
Samostalna	27	30	0	1	0	58
Sigurna u sebe	33	23	1	0	1	58
Skromna	23	26	9	0	0	58
Snažna	3	10	24	20	1	58
Spretna	19	36	3	0	0	58
Stidljiva	6	11	21	3	17	58
Strpljiva	14	35	8	0	1	58
Susretljiva	18	39	0	1	0	58
Šutljiva	5	9	29	4	11	58
Umiljata	12	37	9	0	0	58
Uredna	45	13	0	0	0	58
Vesela	22	31	4	1	0	58
Vjerna momku	11	35	9	2	1	58
Voli djecu	32	25	1	0	0	58
Voli avanture	1	4	19	10	24	58
Voli dominirati	3	8	27	14	6	58
Voli se natjecati	4	29	20	4	1	58
Voli tehniku	4	20	25	7	2	58
Voli umjetnost	5	32	20	1	0	58
Zadovoljna sobom	25	26	3	1	3	58
Zavisna	3	3	16	7	29	58
Zaštitnica dječaka	2	20	24	3	9	58

Tablica 6**Stavovi roditelja iz obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti određenih osobina za djevojčice**

OSOBINA	Vrlo važna	Važna	Pretežno nevažna	Potpuno nevažna	Nikako	Ukupno
Ambiciozna	25	29	3	1	0	58
Bavi se sportom	4	33	21	0	0	58
Bira društvo	19	31	7	0	0	57
Blage je naravi	17	28	11	2	0	58
Brljiva	3	7	14	12	22	58
Drska	1	4	5	4	44	58
Elegantna	21	28	5	4	0	58
Hrabra	11	40	7	0	0	58
Lako se naljuti	1	2	27	5	23	58
Lako zaplače	1	4	25	10	18	58
Lijepa	9	27	17	5	0	58
Marljiva	29	27	1	0	1	58
Nježna	33	24	1	0	0	58
Obavlja kućne poslove	24	30	4	0	0	58
Odlučna	25	32	0	1	0	58
Osjećajna	33	23	2	0	0	58
Otvorena u kontaktima	29	26	2	0	1	58
Ponizna	1	11	15	12	19	58
Ponosna	14	35	5	1	3	58
Poslušna	19	36	3	0	0	58
Poštuje druge osobe	23	34	1	0	0	58
Popularna	4	25	20	5	4	58
Popustljiva	6	29	16	3	4	58
Požrtvovna	15	36	6	1	0	58
Pristojna	38	19	0	1	0	58
Privržena	22	32	3	0	1	58
Razmažena	1	4	9	8	36	58
Skriva emocije	1	16	19	5	17	58
Samostalna	26	28	2	1	1	58
Sigurna u sebe	28	27	3	0	0	58
Skromna	16	36	5	0	1	58
Snažna	2	15	26	14	1	58
Spretna	17	39	1	0	1	58
Stidljiva	2	16	18	8	14	58
Strpljiva	12	39	4	3	0	58
Susretljiva	22	30	5	1	0	58
Šutljiva	2	15	22	6	13	58
Umiljata	20	30	7	0	1	58
Uredna	43	15	0	0	0	58
Vesela	24	31	3	0	0	58
Vjerna momku	24	29	2	2	1	58
Voli djecu	33	25	0	0	0	58
Voli avanture	1	11	16	6	24	58
Voli dominirati	1	9	27	11	10	58
Voli se natjecati	4	35	18	1	0	58
Voli tehniku	4	21	22	10	1	58
Voli umjetnost	9	36	13	0	0	58
Zadovoljna sobom	19	35	2	1	1	58
Zavisna	3	7	21	1	26	58
Zaštitnica dječaka	8	13	25	7	5	58

Ipak, s obzirom na cjelokupnu distribuciju rezultata, pokazale su se veće razlike za pojedine osobine. Osobine koje roditelji iz obitelji s jednim roditeljem u većem broju od roditelja iz potpunih obitelji ističu kao važne ili vrlo važne za djevojčice jesu: da je hrabra (87,9 posto samohranih roditelja, 77,6 posto roditelja iz potpunih obitelji); da je popularna među vršnjacima (50 posto : 39,7 posto); vjerna svom momku (91,4 posto : 79,3 posto); da se voli natjecati (67,2 posto : 56,9 posto); da voli umjetnost (77,6 posto : 63,8 posto).

Isto tako, roditelji koji žive sami s djetetom skloniji su ekstremnim kategorijama tj. prema izrazitoj poželjnosti ("vrlo važna") ili nepoželjnosti ("nikako, to ne smije biti") određene osobine za djevojčicu. Da je djevojčica vjerna momku smatra vrlo važnim 41,4 posto samohranih roditelja i 19,0 posto roditelja iz potpunih obitelji; da je nježna i osjećajna navodi 57,0 posto samohranih i 41,4 posto roditelja iz potpunih obitelji; da je umiljata navodi 34,5 posto samohranih i 20,7 posto roditelja iz potpunih obitelji; da je otvorena ističe 50 posto samohranih i 37,9 posto roditelja u potpunim obiteljima te da se zaštitnički odnosi prema dječacima smatra važnim 13,8 posto roditelja koji žive sami s djetetom i 3,4 posto roditelja iz potpunih obitelji.

Postoje dvije osobine koje su roditelji iz potpunih obitelji u većem broju istaknuli kao vrlo važne nego roditelji koji žive sami s djecom. Tako 39,7 posto roditelja iz potpunih obitelji smatra vrlo važnim da je djevojčica skromna, dok je takvog mišljenja 27,6 posto samohranih roditelja. Da je djevojčica zadovoljna sobom, smatra vrlo važnim 43,1 posto roditelja iz potpunih, a 32,8 posto iz obitelji s jednim roditeljem. Roditelji iz potpunih obitelji u većem broju ističu potpunu nepoželjnost da je djevojčica drska (86,2 posto roditelja iz potpunih i 75 posto iz obitelji s jednim roditeljem) odnosno da skriva emocije (43,1 posto roditelja iz potpunih i 29,3 posto roditelja koji žive sami s djecom).

Dobiveni rezultati pokazuju da su majke iz obitelji s jednim roditeljem manje osjetljive na osobine djevojčica, tj. istog su spola pa otuda i manje razlike između stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem, dok je u dječaka bila drukčija situacija.

Ipak, na temelju dobivenih rezultata možemo zaključiti da se u svezi s ukupnom distribucijom rezultata postavljena nul-hipoteza na početku istraživanja prihvaća jer ni za jednu varijablu nije utvrđena statistički značajna razlika između stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti određenih osobina za djevojčice. Prema tome, dobiveni rezultati govore o nepovjerenim tendencijama.

ZAKLJUČAK

Izvršena usporedba stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti određenih osobina za dječake odnosno djevojčice pokazala je postojanje određenih razlika u stavovima između ovih dvaju poduzoraka. Kako su razlike slične i kad je riječ o dječacima i djevojčicama, može se

pretpostaviti da su im korijeni isti. Neuspjeli brak, razočaranje bivšim partnerom, odgovornost i briga za odgoj djeteta i materijalnu egzistenciju obitelji te preispitivanje osobne krivnje razlogom su što roditelji koji žive sami s djetetom drukčije procjenjuju važnost određenih osobina ličnosti nego roditelji iz potpunih obitelji. Veća razlika u stavovima prema poželjnosti određenih osobina za dječake negoli za djevojčice uvjetovana je činjenicom što većinu samohranih roditelja u našem uzorku čine majke s djecom, a kako one (opravdano ili ne), uz manja predbacivanja sebi, za neuspjeli obiteljski život krive muškarce, kritičnije su i zahtjevnije prema pojedinim osobinama za dječake, kao potencijalnim partnerima, muževima i očevima nego za djevojčice.

Iako ne možemo na temelju poznavanja nečijih stavova sa sigurnošću zaključivati o njegovu ponašanju, oni nam ipak pružaju mogućnost barem djelomičnog predviđanja reakcija. Isto tako, ovi su rezultati značajni sa stajališta odgojnog djelovanja roditelja. O roditeljskim stavovima ovisi kako će djeca prihvaćati vlastiti spol, kako pripadnike suprotnog spola, brak, obiteljski život i roditeljstvo. Međutim, stavovi nisu konačni. Oni se mogu mijenjati pod utjecajem vlastite aktivnosti kao i obrazovnog djelovanja, a što je važno sa stajališta pedagoške intervencije i rada s roditeljima.

U ovom radu težište je stavljeno samo na jedan aspekt mogućih posljedica života u obitelji s jednim roditeljem na njezine članove, u ovom slučaju roditeljske stavove, dok su još mnoga druga pitanja života u ovim obiteljima ostala otvorena pa dobivene rezultate treba shvatiti samo kao poticaj za daljnja istraživanja na tom području.

LITERATURA

- Anthony, E. J. Children at Risk from Divorce; A review. In Anthony, E. J. (ed) *The Child in His Family: Children at Psychiatric Risk* (Vol. 3). New York: John Wiley and Sons, 1974.
- Arnold, E. L. and Carnahan, J. A. Child Divorce Stress. In Arnold L. E. (ed) *Childhood Stress*. New York: John Wiley and Sons, 1990.
- Belsky, J., Lerner, R. M. i Spanier, G. B. *The Child in the Family*. Reading: Addison-Wesley Publishing Company, 1984.
- Booth, A. (ed.) *Contemporary Families*. Minneapolis: National Council on Family Relations, 1991.
- Demo, D. H. and Acock, A. C. *The Impact of Divorce on Children*. *Contemporary Families*. Minneapolis: National Council on Family Relations, 1991. str. 162-190.
- Frude, N. *Understanding family problems*. Chichester: John Wiley and Sons, 1991.
- Gamble, T. J. and Zigler, E. *Effects of infant day care: Another look at the evidence*. *American Journal of Orthopsychiatry*, 56: str. 26-42, 1986.
- Hauser, B. B. Custody in dispute: Legal and psychological profile of contesting families. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 24: 575-582, 1985.
- Herzog, E. and Sudia, C. E. Children in Fatherless Families. In Caldwell, B. M. and Ricciuti, H. N. (ed) *Child Development Research*. Chicago: The University of Chicago Press, 1973. str. 141-233.
- Hetherington, E. M. Effects of father absence on personality development in adolescent daughters. *Developmental Psychology*, 7, 313-326.

Hetherington, E. M., Cox, M. and Cox, R. Long-term effects of divorce and remarriage on the adjustment of children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 24, 518-530.

Johnston, J. R. i sur. Latency children in post-separation and divorce disputes. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 24, 563-574, 1985.

Kitson, G. C. i Morgan, A. L. *The Multiple Consequences of Divorce. Contemporary Families*. Minneapolis: National Council on Family Relations, 1991. str. 150-161.

Kurdek, L. W. An integrative perspective on children's divorce adjustment. *American Psychologist*, 36, 856-865, 1981.

Kurdek, L. A. and Siesky, A. E. Effects of divorce on children: The relationship between parent and child perspectives. *Journal of Divorce*, 4, 85-99, 1980.

Lynn, K. W. *Determinants of Divorce. Contemporary Families*. Minneapolis: National Council on Family Relations, 1991. str. 141-149.

Maleš, D. *Obitelj i uloga spola*. Zagreb; Školske novine, 1984.

McLanahan, S. i Booth, K. *Mother-Only Families. Contemporary Families*. Minneapolis: National Council on Family Relations, 1991. str. 405-428.

Mužić, V. *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1973.

Riessman, C. K. and Gerstel, N. Marital dissolution and health: Do males or females have greater risk? *Social Science nad Medicine*, 20, 627-635, 1985.

Santrock, J, Warshak, R. and Elliot, G. Social development and parent-child interaction in father-custody and stepmother families. In M. Lamb (ed) *Non-traditional families*. Hillsdale, N.J. : Lawrence Erlbaum, 1982.

Schaefer, C. i Briesmeister, J. M. *Handbook of Parent Training*. New York: John Wiley and Sons, 1989.

Turner, P. i Smith, R. Single parents and day care. *Family Relations*. 1983, br. 32, str. 215-226.

Wallerstein, J. and Kelly J. The effects of parental divorce: The adolescent experience. In J. Anthony and Koupernik, C. (ed). *The child in his family; Children at psychiatric risk*. New York: John Wiley and Sons, 1974.

Wallerstein, J. and Kelly J. *Solving the breakup: How children and parents cope with divorce*. New York; Basic Books, 1980.

COMPARISON OF PARENTS' ATTITUDES FROM COMPLETE FAMILIES AND SINGLE-PARENT FAMILIES ACCORDING TO THE DESIRABILITY OF CHARACTERISTICS FOR BOYS AND GIRLS

Dubravka Maleš

Faculty of Philosophy, Zagreb

The contemporary world is faced with an ever greater number of divorced families. Divorce is stressful for all the family members, for children as well as adults, and the adjustment to the new conditions occurs slowly, either with few or many problems. Disappointment with the partner and failure in marriage can have negative bearing on the attitudes of individuals towards members of the opposite sex, but also towards one's own role in the marriage and family. In this work the author presents the results of research the aim of which was to compare the attitudes of parents from complete families and families with a single parent according to the desirability of characteristics for boys, i.e. girls. The findings indicate that life in a one-parent family can influence parents' attitudes towards the desirability of characteristics for one sex, although the differences extracted are not great. It cannot be said that parents from single-parent families are more prone to stereotypes of sexual roles. Stressing the importance of particular characteristics is the result of negative experience and of the creation of an "idealized" image of members of the opposite sexes.

VERGLEICH DER EINSTELLUNGEN VON ELTERN, DIE AUS VOLLSTÄNDIGEN FAMILIEN STAMMEN, UND SOLCHEN, DIE SELBST NUR MIT EINEM ELTERSTEIL AUFGEWACHSEN SIND, HINSICHTLICH WÜNSCHENSWERTER EIGENSCHAFTEN BEI MÄDCHEN UND JUNGEN

Dubravka Maleš

Philosophische Fakultät, Zagreb

Die zeitgenössische Welt sieht sich mit immer mehr Familien konfrontiert, in denen die Ehepartner sich scheiden lassen. Dies ist für alle Familienmitglieder, sowohl Kinder als auch Erwachsene, mit Streß verbunden, so daß die Eingewöhnung in die neuentstandenen Verhältnisse nur langsam und mehr oder weniger problematisch vonstatten geht. Die Enttäuschung über den Partner und eine mißglückte Ehe können sich negativ auf die Einstellung auswirken, die der einzelne zum anderen Geschlecht, aber auch sich selbst gegenüber sowie hinsichtlich Ehe und Familie annimmt. Dieser Artikel bringt die Ergebnisse einer Untersuchung, deren Ziel es war zu ermitteln, was Eltern aus vollständigen Familien als wünschenswerte Eigenschaften bei Jungen und Mädchen erachten, im Unterschied zu den Einstellungen von Eltern, die selbst nur mit einem Elternteil aufgewachsen sind. Die Untersuchungsergebnisse zeigen, daß die Scheidung der Eltern besagte Einstellungen beeinflussen kann, obwohl jedoch der Unterschied zu den Einstellungen jener Eltern, die in vollständigen Familien aufgewachsen sind, nicht groß ist. Man kann nicht behaupten, daß Eltern, die selbst nur mit einem Elternteil aufgewachsen sind, eher zur Stereotypisierung der Rollenverteilung der Geschlechter neigen, vielmehr ist die höhere Bewertung einzelner Eigenschaften das Ergebnis negativer Erfahrungen und Reflex einer "idealisierten" Vorstellung von den Geschlechtern.